

વાયસ્પતિ મિશ્ર

– વિનાયક કુલકર્ણી

એક બ્રાહ્મણ હતો. તેનું નામ હતું વાયસ્પતિ. અટક હતી મિશ્ર તેમનાં લગ્ન થયેલાં હતાં. તેમની પત્નીનું નામ ભામતી હતું. વાયસ્પતિને ગ્રંથવાચન અને લેખનનો શોખ હતો. ગ્રંથ હાથમાં આવે એટલે બધું ભાન ભૂલી જતા. પછી તેમનું કશે જ ધ્યાન લાગતું નહીં. અનેક ગ્રંથોનો તેમણે ઊંડો અભ્યાસ કર્યો. પછી તેમને થયું કે આપણે પણ એક ગ્રંથ લખીએ.

વાયસ્પતિ ગ્રંથ લખવા માંડ્યા. શંકરાચાર્યના ગ્રંથ વિદ્યાર્થીઓને સમજવામાં સરળ પડે તે માટે તેમણે લેખન કર્યું. આચાર્યના ગ્રંથ પર ટીકા લખી. ટીકા એટલે સ્પષ્ટીકરણ.

વાયસ્પતિ હંમેશાં ચિંતનમાં મગ્ન રહેતા. ત્યાં સુધી કે થાળીમાં જે પીરસાયું હોય તે શાંતિથી ખાઈ લેતા. ઊંચી ગરદન કરીને જોતા પણ નહીં. આ પ્રમાણે તેમનું લેખન કાર્ય ચાલુ હતું.

એક વાર એમ થયું કે વાયસ્પતિ મિશ્ર લખતા હતા. તે સમયે દીવો ઓલવાઈ ગયો. તેમનું લેખન થંભી ગયું. પત્નીએ તે દીવો તરત ઉપાડ્યો અને પ્રગટાવી આપ્યો. તે સમયે તેમણે ઉપર જોયું. અનેક વર્ષો સુધી તેમણે પત્ની તરફ જોયું પણ ન હતું. તેઓ તેને સદંતર ભૂલી ગયા હતા. તેમણે તેને ઓળખી જ નહીં.

વાયસ્પતિએ પૂછ્યું “તમે કોણ ? તમે મારી સેવા કરો છો ? તમને કાંઈ જોઈએ છે કે ?”

ત્યારે તે બોલી, “અરે, હું તમારી પત્ની ભામતી. મારે કાંઈ ન જોઈએ.” “ભામતી ? મારી પત્ની ભામતી ? અરે બાપ રે. મારાં લગ્ન થયાં છે તે પણ હું ભૂલી ગયો હતો. મને જમવા તું આપતી હતી ? મારી સેવા તું કરતી હતી ? અરેરે, મારું તારી તરફ ધ્યાન જ ન ગયું. ભામતી, તેં મને કેમ કશું કહ્યું નહીં ?” ભામતી બોલી, “આપ વિદ્વાન છો. આપની પત્ની થવાનું ભાગ્ય મને સાંપડ્યું. આનાથી મોટો આનંદ કયો હોય ? આપ જ્ઞાનમાં ડૂબેલા હતા. આપની જ્ઞાન સમાધિમાં વિક્ષેપ ન પડે તે માટે હું બોલી નહીં.” વાયસ્પતિ હસ્યા, “વાહ ! મેં જ્ઞાનનો આનંદ લીધો અને તે ભક્તિનો આનંદ લૂંટ્યો. પતિનિષ્ઠા, પતિભક્તિ ! ભામતી, તું કશું માગતી નથી હું તને આપું છું. મારો આ ગ્રંથ તારા નામથી પ્રસિદ્ધ થશે.”

વાયસ્પતિનો તે અલૌકિક ગ્રંથ “ભામતી” નામથી જ પ્રસિદ્ધ છે. સત્ત્વગુણી લોકો આમ જ્ઞાન અને ભક્તિમાં ડૂબી જાય છે. વાયસ્પતિ અને તેમની પત્ની ભામતી આવા સત્ત્વગુણી લોકો છે.

સારાંશ : ત્રણ પ્રકારના લોકો હોય છે. તમોગુણી લોકો આળસ, અજ્ઞાનમાં જીવન વીતાવે છે. રજોગુણી લોકો કામ બહુ કરતા હોય છે. પ્રેમ પણ કરે છે પણ ક્ષુદ્ર બાબતો માટે. તેથી આવા લોકો મધ્યમકક્ષાના લોકો કહેવાય. જ્ઞાનમાં ડૂબેલા, આનંદ આપનારા, કાર્ય કરીને તેનો અહંકાર ન રાખનારા લોકો સત્ત્વગુણી હોય છે. સત્ત્વગુણી લોકો સર્વશ્રેષ્ઠ હોય છે એ સ્પષ્ટ બાબત છે. ભક્ત સત્ત્વગુણી હોય છે.

અનુવાદક :- અરુણ યાદી

